

Ноо суғда суғлыр полдынъ,
Аданъ-іченъ кем полды,
Ада-іченъ адаан
Ады-соланъ ноо полды,
Ырах па, чағын ма
Піди, ардап-чудап, аян хурып парчазынъ?
Алып кізі, пазын кәдіріп, чоохтапч:
— Ус азыр пастығ Ханым тасхыл
Сыннынъ алты чирде,
Ус азыр пастығ Хан талай суғ хазында чирлігбін,
Хан Арға адалығбын,
Хан Арығ ічелігбін,
Ырах, чағын хайдар парар полғам,
Адам, ічем холында
Ир өзіп одырғанда, алтан мүн чөрер
Адымнынъ азыр ханаттығ Хан поэзрах ат
Тут киліп, чечпее палғап,
Ах ибге кір парғам.
Адам Хан Арғаа чоохтаам:
— Азыр ханаттығ Хан поэзрах ат тут килдім.
Адам Хан Арғананъ көрерге
Ах пайзанъ-ибденъ сых килгебіс:
Азыр ханаттығ Хан поэзрах
Адым чох пол парған.
Аны тілеп, чалбах чирнинъ үстүн айландырдым,
Чарых тигірнинъ алтын ибірдім.
Хара күренъ пии иртпее
Талай суғларда кичіг халбады,
Ал поэзм кірбеен ханда, пигде
Чурт халбады,
Азыр ханаттығ Хан поэзрах адымны
Пір дее чирде таппадым. —
Ачырған турадыр алып кізі.
Алып Хан хыс, онъ сизиин тартына,
Күлінібізіп, чоохтап одыр:
— Я, алып кізі, азыр ханатығ Хан поэзрах
Адынъ мин оғырлап қилібіскем.
Алып кізі аны истіп,
Одырчатхан чирінде одыр полбаан.
Тура сегір парып, алты-читі айлахтанып,
Паза хати одыра кил түскен.
Ханнанъ хызыл сырайы,
Хуу тос чіли, хубарта хубарыбысхан;

Харданъ өк сырайы,
Хара көмір чіли, харалыбызып,
Хатап орнына кіріп одырадыр:
— Адай табан, ит табан,
Алып Хан хыс, көбөк инегі инеттинъ.
Көбөк нобағны чобаттынъ,
Ах хайығны чайар полғам,
Арығ тынығны үзер полғам,
Тігі кул төзекте чатхан
Чибетей Ханға парып, хутул халдынъ.
Чибетей Хан, туған кізее, парыбысхазынъ.
Чибетей Ханнынъ ічезі мининъ
Пабамнанъ хада сыхханнар.
Че, Алып Хан хыс, өлеринъненъ хутул халдынъ
Хайда Хан поэзрах адым, ағыл!
Алып Хан хыс уятханнанъ
Пір дее чоох чоохтан полбаан,
Адайға чинъдірген адай чіли,
Күлін тее полбин,
Тізіп ырсайта тудынып,
Сых чөрібіскея.
Тимір хазааданъ азыр ханаттығ
Хан поэзрах атты анда сығар килген.
Алып кізі хара күренъ пииденъ
Изерін алыбысхан,
Хара күренъ пиининъ изер чөрген чирі,
Учүргеденъ терізі
Пірге сойыл парған.
Чүгенін суурып, Хара күренъ
Пиині поэзыдыбысхан.
Хара күренъ пии, хумға, сайға ағахтанып,
Чир көріп, пырғыр турадыр.
Тигір көріп, кістеп турадыр.
Чирі-суун көре чөрібіскен
Хара күренъ пии.
Улуғ аалданъ сыхханда,
Хара күренъ пии чирі-суун көре, ойлап парыбысхан.
Алып кізі азыр ханаттығ
Хан поэзрах адын анда, изерлеп, тимнебіскен.
Чүгүр чөріп, чүген сых турадыр,
Ибір чөріп, изер сал турадыр.
Хөсти пазып, хосхын сых турадыр.
Хобай килзе, холлаан тартып турадыр.

Ананъ айланып, алып кізі
Ах пайзанъ ибге кіріп килген.
Ізиктенъ төрге пастырып, чоохтап чөредір:
— Адам-ізем адап пирбеен
Арығ сіліг адымны
Арғал-чаттынъ чирінде
Позым даа аданыбызим:
— Хан Арға адалығын,
Хан Арығ ічелігін,
Алтымда кічиім чоғыл,
Устүмде улиім чоғыл,
Азыр ханаттығ Хан поэраһ аттығ.
Хан Тибет ады-солам ползын,
Аданъмынанъ, Чибетей Хан,
Арғал-чаттынъ чирінде
Нымзах төзекте үр бе чадарзынъ?
Аданъ-іченъ чиріне айланмасынъ ма,
Наймасынъ ма?
Чибетей Хан тура сегірген:
— Нанарға, чөрерге!
Алған кізім, Алып Хан хыс, тирін, чөрерге!
Хан Тибет чоохтапча:
— Адай табан, ит табан, Алып Хан хыс,
Иске, малға тоспадынъ,
Тоғызон ханны поэрынъ пахтырып,
Албан-чаға төлеттінъ,
Алтон ханнынъ чуртын талап,
Малын, чонын сүргезінъ,
Анда даа тоспін,
Минінъ азыр ханаттығ Хан поэраам оғырлаазынъ.
Че, чирліг чонны чиріне тарат,
Суғлығ чонны сууна тарат.
Анда тирінібіскен Алып Хан хыс.
Ах пайзанъ ибіненъ сығып,
Хан Тибет хада пірге сыххан,
Аттарына алтанып,
Чонға үлгү-чарғы салғаннар.
Чирліг чонны чиріне таратхан,
Суғлығ чонны сууна таратхан.
Алтон-читон хан ол чирденъ тарабысхан,
Постарынынъ чонын чарып,
Постарынынъ малын чарып,
Алтон пасха чирге тарап чөрібіскеннер.

Алып Хан хыстынъ кизек малы,
Поэрыннъ кизек чоны халған.
Хадарған малнынъ ээзі,
Халых чоннынъ пазы,
Поэрыннъ орнына сайзанъ кізі турғызып,
Чөрібіскеннер.
Ханым Тасхыл үстүне
Ус алып хада-пірге сыхханнар.
Хан Тибет анда чоохтапча:
— Че, Чибетей Хан, синде чабал хабар полза,
Мин чатпасча полим.
Минде чабал тіл-аас иссенъ,
Син чатпасча пол.
Хан Тибет поэрыннъ чирі-суунзар чөрібіскен.
Чибетей Хан Алып Хан хыснанъ
Поэрыннъ чир-суунзар чөрібіскен.
Ах чазаа сабылғанда,
Чибетей Хан чоохтап одыр:
— Адам, ізем чирі, алғаным, ырах чат халған.
Чир арғазы — ырах чир, чөріп одыранъ.
Ік аттынъ ахсын хости тартып,
Анда хамчы салғаннар.
Аран-чула аттар хада-пірге ойлас парғаннар.
Чир ортызы чирге чидіскенде,
Чир арғазы хара сынға сығара ойлатханнар.
Аттарынынъ ахсын тохтада тартыбысханнар.
Хара сыннынъ озари
Ах чазы, хуба сөл,
Ах чазы хуба сөлнннъ
Аархы пазында көлемеліг Көк сын.
Хайзы-хайзы чирде көрініп турчададыр.
Чибетей Хан чоохтапча:
— Алған кізім, Алып Хан хыс,
Ханнаттығ ат хан тигіріннъ
Паарынанъ хайди учуғадыр, а?
Хыйбас ханаттығ Хан поэраһ
Адынъ син маға пир.
Мин аны, алтанып алып,
Тигір паарына учухтыр көрим.
Син поэынъ Хара күренъ атха
Алтанып ал.
Алып Хан хыс чоохтапча:
— Аданъмынанъ, Чибетей Хан,

Хан поэрах аттынъ амалын піл полбазанъ,
Хан поэрах аттанъ азырылып,
Азып-кизіп халазынъ
Чибетей Хан тарыныбысхан:
— Алып кизінінъ, аран-чула аттанъ
Анъдарылып, олгенін хайда
Коргезінъ, хайда искезінъ?
Хара күренъ аттанъ түзе сегірген
Алпы Хан хысха чоохтапча:
— Түс, минінъ Хара күренъ адыма алтанып ал,
Мин синінъ Хан поэрах адынъны онънап көрм!
Алып Хан хыс Хан поэрах аттанъ түс калгенде,
Чибетей Хан, пас киліп,
Холлагын хоза тартып салган,
Хыйбас ханадын суура-суура тартхлабысхан.
— Че, Алып Хан хыс, хайда-хайда көрін турған
Көлемеліг Көк сынға
Пурун чит парзанъ, анда сахтирзынъ.
Хан поэрах атха Чибетей Хан
Алтанарға хын турганда,
Алып Хан хыс чоохтапча:
— Хан поэрах аттынъ тині — үс тин,
Изер хазына толғаглап салган.
Устүндегі тинін толғабыссанъ,
Тигір паарына көдірілібизер.
Ортыдағы тинні толғабыссанъ,
Чирненъ тигірінинъ ортызынанъ учуғар.
Алтындағы тинін толғабыссанъ,
Чирнінъ үстүне сиіл түзер.
Аны пілбезенъ, Чибетей Хан,
Чазып, кизіп халарзынъ.
Чибетей Хан: — Син мині үгретпе,
Алып кизі піледір.
Күлүк кизі онъарыладыр.

10.

Чибетей Хан Хан поэрах атха алтаныбысхан.
Устүндегі тинін толғабысхан,
Хан поэрах ат турған чиріненъ
Ханат саабысхан.
Хыйбас ханатнанъ

Хара чирнінъ хыртызын ой саап,
Хан тигір паарына көдірілібискен.
Чибетей Ханнынъ ала харахха
Ниме көрјминібіскен.
Азыр хулахха ниме истілбинібіскен.
Хан поэрах ат хара чирнінъ
Ах нулутты аза саап парир,
Ах аяссар көдіріліп парир,
Хыйбас ханатнанъ
Көк нулутты аран-поран түзір парир.
Көк аясха көдіріліп парир.
Чибетей Хан, чиліне сыдап полбин,
Алын кизін хаастанъ чаза хаап парир.
Ортыдағы тині холға кір парған, толғабысхан.
Хан поэрах ат хан тигірінинъ
Паарына ханат саабысхан.
Улуғ күгүрт чили, күзүреп парир,
Улуғ тербен чили, соғлап парир.
Ханат пазынанъ хыбын тоолап паригандағ,
Хургун төзіненъ чалын орап,
Тулун тосхалат паригандағ.
Чибетей Хан, ілін полбин,
Ахсынанъ ах көбік ағыбысхан.
Алтындағы тині холға кір парған.
Хан поэрах ат азыр ханатнанъ
Устүн көре, ылап-соолап түс килір.
Төрү азағы сарбайып,
Көлемеліг Көк сыннынъ үстүнде тура түскен.
Чибетей Хан Хан поэрах аттынъ алнында
Алты-читі хуласча чачырап пар түскен.
Ағара-көгере талып, өліп чадыбысхан.
Онъарылчатса, көлемеліг
Көк сыннынъ үстүнде чадыр.
Тура сегіріп, көр турза,
Алып Хан хыс Хара күренъ атха алтан салган,
Көлемеліг Көк сынға сығып одыр.
Хара күренъ аттынъ тирі,
Суг чили, ағып килір.
Чибетей Ханға чит килір.
Чибетей Хан чоохтапча:
— Синінъ Хан поэрах адынъ
Минінъ Хара күренъ адым
Хыринда ат нимес.

Позынъ даа мининъ хырымда
Алып нимессинъ.
Мини кодире учух полбин,
Чадап ла читти,
Ырах ит, мынынъ соонда
Ханаттыг атха мунген нима
Ол мунзин, тидир.
Мининъ позымныпъох
Хара курень адыма алтан
Чорчетсем тазерге дее хына чофылбын.
Алып Хан хыс, хыя айланыбызып, кўлинибизип
турадыр,
Хан поэрах аттынъ хыйбас
Ханадын холлага хоза тартыбысхан.
Аттарына алтанып, анда чорибискеннер.
Аран-чула аттар хада-пирге ойлас парирлар.
Чазы чирге килзелер, сарназып иртіп одырлар.
Эн чирге читселер, кўглезип иртіп одырлар.
Аргазы пасха чат чирі
Ағылданъ ырах халчададыр.
Адазы чуртаан аарлыг чуртына сабылып одырадыр-
лар.
Инъни пасха илинъ чат чирлері
Истенъ ырах халчададыр,
Иезі чуртаан сіліг чуртына
Амды читти Чибетей Хан.
Алтай сыннынъ устўне сығып,
Харал, кўр турадырлар.
Хулатай нан килген,
Хара хулат чечпеді турчадыр.
Хара хулатха хости Кок пора ат турчадыр.
Алтын Арыг хыс Алтай сыннынъ устўнде чадыпча-
дыр.
Чибетей Хан Алтын Арыг хысха изен дее пирбеен,
Хылчанънап таа кўрбеен.
Аал хағыртха иніп тўскеннер,
Улуғ аалны аралы киліп,
Ах пайзанъ ибге чидіп,
Аттанъ тўс турғаннарында,
Ізик азылыбысхан, Хулатай сығып килген.
Удур пас киліп, Чибетей Ханнанъ,
Изеннезіп, минділезіп турадыр:
— Абай харындас, Чибетей Хан,

Хулатай ур чордінъ?
Мини качанох киліп, сини сағып полбинчам.
Пора Ханнынъ хызы Пора Нинчїни ал килгем.
Турчакан Кок пора ат —
Пора Нинчїнинъ ады.
Олар иди чоохтас турганда,
Ізик азылыбысхан.
Узе тутпа пилдіг, ўс ілігче сырайлыг
Тўнъдеріп хамахтыг, тудыс кўмискеліг
Абахай сығып килген.
Алып Хан хыс, аны кўрїп,
Чўрегі ачып тура тўс парған.
Пора Нинчї, пас киліп, изеннезіп минділезіп тур,
Алып Хан хыстынъ удур даа кўрченъ
Кўнъни чох полған.
Чибетейденъ Хулатай чўп итче:
— Ікі тойны пїріктіре идерге.
Чонға хабар идібискеннер:
Улуғ той ползын!
Алып Хан хыс аронча ах пайзанъ ибни тимнебіскен.
Аргал чон чыылып, улуғ той пастабысханнар.
Тоозылбастаг той полча,
Тооза чоны чыргача,
Тўгенместег той полча,
Тўтеде чоны чыргача.
Тоғыс кўнге читіре
Тоозылбастаг той полған.
Тоғыс кўннинъ пазында
Той тозылып, толай чоны тарап парған.
Чибетейденъ Хулатай кўннинъ
Улуғ аал істінде, айран, хымыс ізіп,
Ааллап чўредірлер.
Пір кўн Хулатай чоохтапча:
— Чибетей Хан, піске пиди чуртирға чарабас.
Чибетей Хан сурча: — Хайди чуртирбыс?
Хулатай чоохтапчадыр:
— Піс паранъ, пїрее ханнынъ чуртын талап,
Малын, чонын сўр килербіс,
Малға мал хозылар, иске ис хозылар.
Піс улам на пайып чуртирбыс.
Чибетей Хан: — Паранъ — тіпче.
Олар, тимненіп, сўмненібискеннер,
Чаа тимін, алын, кизін тиргее палғап,

Аттарына алтанып, чөрібіскеннер.
Алтай сыннынъ үстүне сых парғаннар.
Алтын Арыгнынъ хыринанъ ирткеннер,
Изен дее пирбееннер, хылчанънап таа, көрбееннер.

11.

Олар парыбысхан соонда,
Пулар чуртапчалар.
Пір күн Алып Хан хыс ах пайзанъ ибінинъ істінде.
Ойнин ойып, пычиннъ пызып одырчатханда,
Ізік азылыбысхан.
Пазын көдірібіссе,
Пора Нинчі кіріп одыр,
Аны көріп, Алып Хан хыстынъ
Чүрегі ачып парған.
Пора Нинчі: — Изен ме, минді бе, абызын, — тіпче.
Алып Хан хыс — изендөк, миндөк тіп,
Алып Хан хыс тур килген,
Стол тартыбысхан, ас-тамах турғызып,
Пора Нинчіні одыртып,
Аарлап-сыйлапча.
Тоозып-тохарап парғанда,
Пора Нинчі чоохтапча:
— Алып Хан хыс абызын,
Минзер ааллап парарзынъ,
Хайди пір дее кіре чоғылзынъ?
Алып Хан хыс, Пора Нинчінінъ чооғын истіп,
Сағызына чахсы пол парған,
Алып Хан хыс: — Парарбын столым арыглап
салзамох, — тіпче.
Пора Нинчі сых чөрібіскен.
Алып Хан хыс столын арыглап салған.
Тимненіп алған, Пора Нинчее ааллап чөрібіскен.
Пора Нинчінінъ ибіне кір килген.
Пора Нинчінінъ столға тамах турғызып айлан чөр.
Чоохтабасча чооғы чоғыл,
Сөлебесче сөзі чоғыл,
Чоохтап, суулап чөредір.
Пора Нинчі Алып Хан хыстанъ сурчадыр:
— Алып Хан хыс абызыным,
Алтай сыннынъ үстүнде

Алып Хан хыс ах сабдар ат
Пора Нинчінінъ, танънынъ
Анда да турчададыр?
Ол хайдаг аран-чула ат поладыр полар?
Алтай сыннынъ үстүнде
Алып кізі күннинъ, танънынъ чадыплачададыр,
Ол хайдаг алып поладыр полар?
Алып Хан хыс чоохтапча:
— Мин дее пілбинчем.
Танъ чачалары поладыр ба,
Танъ тунъмалары поладыр ба.
Пора Нинчі чоохтапча:
— Пот ана, абызыным,
Пістіні ирлерібістіні сағыстары пір дее чоғыл.
Чачалары ба, тунъмалары ба
Алтай сыннынъ үстүнде чатчанъ полтыр,
Улуғ той, улуғ чырғал полчатханда,
Тойға даа хайди хығырбааннар?
Син, Алып Хан хыс, түрче одыр,
Мин аны хығыр килим
Тамах таа чирге.
Алып Хан хыс: — Чарир, — тіпче.
Пора Нинчі, тирініп алып, сых чөрібіскен.
Алып Хан хыс үр бе, ас па одырғанда,
Пора Нинчі айлан килген,
Ізік азып, күрлі чоожти кірген:
— Хайдаг андаг алығ нимелер.
Пу Хулатайнанъ Чибетей Ханнынъ
Пір дее сағынчанъ сағыстары чоғыл.
Чачалары ба, тунъмалары ба пар полтыр,
Пір дее аарлап-честеп, хығырбааннар.
Алып Хан хыс сағынып одыр:
«Пора Нинчі көрерге ле чабал пүдістіг, одыр,
Анынъ сағызы чахсы, одыр».
Үр дее, ас таа полбаан,
Аран-чула ат, тігіреп пастыр килип,
Чөчпеде тохтапчадыр.
Алып кізінінъ молат изенъезі сооли түскен,
Ізік азылыбысхан.
Арығ сіліг Алтын Арығ,
Хаал чілі пүгіліп,
Хамыс чілі мондылып,
Ізік азып изен тіп турадыр,

Иркiн алтап, миндi тiп турадыр.
Пора Нинчi Алтын Арыґны
Холнанъ хаап, холтыхтап,
Стол кистiне одыртыбысхан.
Алып Хан хысты хости одыртыбысхан,
Пiр улуг iдiс араґа сыґарып алған,
Араґа читiр тура парған.
Узiленъ пiрденъ, iкiденъ араґа iзiп одырлар.
Пора Нинчiнiнъ чоохтабасча чооґы чоґыл,
Сiлебесче сiзi чоґыл.
Пiр, iкiденъ iзе парирып,
Пис-алты читiр чiрибiскен.
Олар пiди одырғаннарында,
Алтай сыннанъ азыра
Хадарған мал оорлазыбысхан,
Халых чон хыехырызыбысхан.
Iзiк азып, кiрзелер:
Чибетей Ханнанъ Хулатай
Кизек мал, кизек чон сiр килгеннер.
Малґа мал хосчалар, чонґа чон хосчалар.
Олар, столґа хатап одырып,
Ас-тамах чiп одырлар.
Олар iди одырғанда,
Чибетей Ханнанъ Хулатай анда кiр килгеннер.
Изен сала изеннезiп, миндi сала миндiлескеннер.
Пора Нинчi оларны столґо одыртыбысхан,
Араґа читiрче.
Чибетей Ханнанъ Хулатай араґох iзiбiскеннер.
Олар Хулатайданъ Чибетей Ханнанъ сурчалар:
— Хайдаґ чирденъ малны, чонны сiр килдер?
Хулатай чоохтапча:
— Аа, кiрiп парған Ай Ханны iдiрiп,
Малны, чонны сiр килдiбiс.
Малыбыс, чоныбыс кiп полар, пай поларбыс.
Паза пiрсi дее тапсабаан.
Аннанъ андар араґа iзiбiскеннер.
Пора Нинчi iзiрiбiскен,
Ырын ырлап, кiгiн кiгiлечедiр.
Алыптарнынъ алнында,
Айлахтанып, ибiрлiп,
Iкi азаґы таплас турадыр,
Iкi аязы тазылас турадыр:
— Одырған алыптар, хайзынъар улуг полчанъдыр,

Хайзынъарны улуглап чiрченъмiс,
Чоохтап пiрiнъер? — тiп, кiгiлеч тур.
Одырған кулуктер,
Хайзынъар кiчiг полчанъдыр,
Хайзынъарны кiчiгiлеч чiрченъмiс,
Сiбiлеч пiрiнъер, кiлуктер? —
Кiгiлеч турадыр Пора Нинчi.
Ус алып чоохтазып одыр:
Часнанъ хайзы улуг, хайзы кiчi,
Пiл полбин одырлар.
Пора Нинчi кiгiлеч:
— Хайзынъар улуг, хайзынъар кiчiг
Пiл полбин одыр ползар,
Мин чоохтабызам, чарадарзар ба?
Алыптар: — Чарир, чарир, чоохта, — тiпчелер,
Пора Нинчi ырлапчадыр:
— Улуг iдiс араґа ала,
Улуг сыннынъ iстiне сыхпачанъ ма,
Улуг сыннынъ iстiнде улуг алыптар кiреспеченъ ме?
Хайзы тастап турза, анзы улуг полбачанъ ма?
Алыптар чарадыбысхан.
Амды прайзы тимненiбiскен.
Пора Нинчi улуг iдiстiг араґа чiктенiп алған,
Алтын Арыґ, Хулатай, Чибетей Хан
Аттарын чидiне, Алтай сынґа чiрибiгiскеннер.
Алып Хан хыс, Пора Нинчi
Оларнынъ соонча,
Улуг iдiс араґа чiктене килчелер,
Алтай сыннынъ iстiне сых килгеннер.
Анда одырып, улуг iдiстiг араґаны тооза iскеннер,
Амды чiптесчелер:
Кем пурун кiрезер?
Хулатайданъ Чибетей Ханны
Кiрезерге чарадыбысханнар.
Хулатайданъ Чибетей Хан кiрезiбiскеннер.
Тiрче кiрес парғанда, Хулатай Чибетей Ханны
тастабысты.
Пора Нинчi хысхырча: — Хулатай улуг! — тiпче.
Алтын Арыґнанъ Хулатайны кiрестiрiбiскеннер.
Алтын Арыґ Хулатайданъ
Кiрес чiрiп, саґын чiр:
— Че, Хулатайґа тастадыбыссам, Хулатай
Хан орнына хан одырыбызар,

Пиг орнына пиг одырыбызар.
Хадарган малнынъ ээи ол пол парар,
Халых чоннынъ пастыгы ол пол парар.
Алтын Арыг, Хулатайны
Көдир киліп, тастабысхан.
Пора Нинчи ойлап килген,
— Алган кізім Хулатай
Мына пу улуғ тасха сүрнүгібіскен,
Хатап күрес, хатап хабыс.
Хулатай чоохтапча: — Мин пу улуғ
Тасха сүрнүгібіскем,
Хатап күрезень.
Алтын Арыгданъ Хулатай хатап күрезібіскеннер:
Алтын Арыг Хулатайны,
Ікінчизін көдір парып, тастабысхан.
Хулатай азырылбиныбысхан,
Алтын Арыга тын на турған.
Хатап хабызып, хатап күрезібіскеннер.
Тынънанъ тынъ хабызып парирлар,
Тынънанъ тынъ күрес парирлар.
Алтай сыннынъ үстүнде
Алыптар айланызыбысханда,
Ізік улиинча чир хыртызы оя чачырас тур.
Алтын Арыг Хулатайны үзінчизін көдірібіскен.
Көдір парып, тастаанда,
Хулатайнынъ орты хабырғазын
Чирге кире тастаан.
Алтын Арыг Хулатайны, сегір киліп,
Чүрекке кире тебіскен,
Хулатай анда ағара-көгере тал чадыбысхан.
Алтын Арыг айлан килген,
Арыг сіліг сырайы ардап парған.
Алып Хан хыстынъ хырина пас килген.
Хуу Иней пирген тіріг мөөн суғны
Ізеебіненъ суурып, Алып Хан хыстынъ
Ізеебіне суғыбысхан.
Алтын Арыг Алып Хан хысха
Көөлче чоохтабысхан:
— Че, Алып Хан хыс,
Өлген нимені тіргісченъ
Тіріг мөөн суғ хас хачан полза,
Саға кирек полар.
Аппанъ айлан парып,

Алтын чилініг
Ах сабдар адына алтаныбысхан.
Айландыра тарт парып,
Ос ағасты суура тартып,
Алтай сыннынъ үстүнде тискер хази сазыбысхан.
Алтын Арыг чоохтапча:
— Че, сірерні чеен хустар,
Мині чидіп, чибезін.
Мині чеен хустар,
Сірерні, киліп, чибезін.
Ах сабдар аттынъ ахсын чайхабысхан,
Чалбах путха хамчы сапхан.
Алтын чилініг Ах сабдар ат
Сах аннанъ үкүс салған.
Ах сабдар аттынъ хузуруғы,
Хайзы хайзы чирде чайылып, чіт парир.
Алтын Арыг хыстынъ чарны,
Ырахты чирде чалбайын, чіт чөрібіскен.
Хулатай, айылып, тур килген,
Пора Нинчи чоохтапча:
— Көрезень, иш чабал сағыстыг
Алтын Арыг, ойнап күрес чөріп,
Хайди, чабалланып, Хулатайны сала бдәрбеді.
Хулатайнанъ Чибетей Хан чоохтас турлар:
— Чир дее, ол чахсы кізі полбас, парзын,
Ол даа чохта, чуртирбыс.
Алып Хан хыс, хыя айланып,
Харах чазын ағыс турадыр.
Аал хағыртха инібіскеннер.
Ах иблеріне чидіп,
Хулатайнанъ Чибетей Хан
Чыргабох чуртапчалар.
Пір күн Хулатай чоохтапча:
— Чибетей Хан, піс паранъ,
Пазох пірее ханны бдәрпін,
Малын, чонын сүр килербіс.
Чибетей Хан: — Чарир, — тіпче.
Олар, чөптезіп, чаа тимін тимненіп,
Чөр сығыбысханнар.
Олар ханнанъ ханға, пигденъ пиге чөргеннер.
Хайзы чирде улуғ алыптанъ хорығын,
Ырахтын иртіп парыбызадырлар.
Хайзы чирде улуғ алыптынъ сағбазын истіп,

Чагын даа килбин, иртедірлер.
Нимее чарап полбин, чирлеріне айлан одырлар.
Постарынынъ чиріне чидіп,
Алтай сынға сығып көрібісселер —
Постарынынъ чурты талал парған.
Ах талай суғнынъ хазында,
Чон чуртаан чирде,
Ирбен от ибіре баібіскен,
Хадарған мал чөрченъ чирде,
Ах от айландыра өзібіскен.
Ах талай суғ эн чирде мылап,
Эн чирде соолап ахчадыр.
Анда чоохтас турлар:
— Пот, ана, кізініне харас чөріп,
Позыбыстин сүрдірібістібіс.
Огънап-сынап көр турзалар:
Эн чуртта улуғ күрген,
Ол күргенненъ түдүн тосхалапча.
Аны көріп, алыптар чоохтап тур:
— Че, пірее кирі-хуры кізі халды полар,
Сур көренъ.
Алтай сыннанъ ин түскеннер.
Улуғ күргенге читкеннерінде,
Күргенненъ Алып Хан хыснанъ
Пора Нинчі сых килгеннер.
Алып Хан хыс чоохтапча:
— Сіреп, иске-малға тоспин,
Пасха ханнынъ чуртына
Хара сагын чөріп, позынъарнин алдырыбыстар.
Чибетей Ханнанъ Хулатай сурчалар:
— Хайдағ, ноо ниме пістинъ
Малыбыс, чоныбыс сүр парыбысхан.
Алып Хан хыснанъ Пора Нинчі чоохтапча:
— Хайдағ чирденъ алты алып килген,
Удурлазар ниме чохта,
Чуртты талап, малны, чонны сүр парғаннар.
Піс, хайран, тизіп, хулу халғабыс.
Чибетей Ханнанъ Хулатай чоохтапча:
— Че хайди полза азыранып, чуртанъар.
Алты чылға читкенче сағирзар,
Алты чылны азыбыссабыс, азып халғаныбыс полар.
Читі чылға читіре сағирзар,
Читі чылны иртібіссебіс,

Иртіп халғаныбыс полар.
Че, айнаы аңдар, позынъар пілерээр.

12.

Аттарын айландыра тартып,
Алтай сынға сығып килгеннер.
Огънап-сынап көр турлар:
Хадарған малнынъ, халых чоннынъ
Ізі, чолы алтынзарых чирээр сүрігдә парыптыр.
Хулатайнанъ Чибетей Хан
Малнынъ, чоннынъ чолынанъ
Аттарын ойлат парғаннар.
Көр киліп одырлар:
«Чол чидеелбес кирі-хуры малларны,
Алыптар чолда чоо сацхлап парыбысхан.
Чол чидеелбес кирі-хуры кізілерні,
Тайгалыг чирде ағастынъ эк
Салаазын эге тартып, эгтеріненъ ідір парыбысхан.
Салбагыназып турғлапчададыр.
Чирденъ пасха чирге сабылғаннар,
Суғданъ пасха суға сабылғаннар.
Чир арғазы Тоғыр хара сынға
Сығара ойлат килгеннер.
Аттарынынъ ахсын тохтада тартып,
Аархы сарин харап көр турлар.
Аархы саринда ах чазы, хуба сол.
Хара сыннынъ үстүнде обаа турчадыр.
Хулатай, Хара хула аттанъ түс парып,
Чис обааға пічк пасча:
«Алған кізім Пора Нинчі тоғыс
Айда ай ла халды. Тоғыс айдағы
Палам төрізе, адазы Хулатай
Мыннанъ иртіп парған,
Мыны көріп сүрссін».
Алтына холын салып «Хулатай» —
Тіп пазыбысхан.
Чибетей Хан Хара күрөнъ аттанъ
Түс килген, чис обаанынъ пір сарина
Пічк пазыбысхан:
« Алған кізім Алып Хан хыс алты
Айда ай ла халды. Алты айдағы

Палам төрізе,
Адазы Чибетей Ханны сүріс парчатса,
Мыннанъ піліп сүріссін.
Алтына — «Чибетей Хан» — тіп пазыбысхан.
Хулатай, аны көріп, чоохтапча:
— Синінъ, Чибетей Хан, изінъ чоғыл
Алты айдағы паланъ пар ба,
Чох па нимені, төрір бе, төрібес пе,
Нимені чис обааға пічккө пас турзынъ.
Чибетей Ханнанъ Хулатай
Чир арғазы Хара сыннынъ үстүнде,
Хырызып, сөкклезіп, аттарына алтанып,
Аннанъ андар чөрібіскеннер.
Хара хула атнанъ Хара күренъ ат
Ах чазы, хуба сөлні
Тобыра ойлас парыбысхан.
Адаларынынъ чирі, ағылданъ ырах халып,
Арғал чаттынъ чиріне сабыл парыбысханнар.
Айнынъ, күннинъ харағы
Ағылах тегченъ чирге сабылып одырлар.
Ічелерінінъ чирі, истенъ ырах халып,
Күннинъ, айнынъ чарығы көрбес,
Тегбес чирге сабылып одырлар.
Хулатай Хара хула аттынъ
Ахсын тохтада тартыбысхан,
Хара күренъ ат турыбох түскен.
Хырых кізінінъ хучағы читпес
Туп ағас турчадыр
Хулатай Хара хула аттанъ түс килген,
Туп ағасха пічік пазыбысхан:
«Алған кізім Пора Нинчѳм
Тоғыс айда ай ла халған.
Тоғыс айдағы палам төрізе,
Адазы Хулатайны сүріс килize,
Адазы Хулатай хорғыстыг чирге сабыл парир,
Мыннанъ піліп, сүріссін».
Чибетей Хан Хара күренъ аттанъ түс килген,
Туп ағастынъ пір сарина
Пічік пазып тур:
«Алған кізім Алып Хан хыс
Алты айда ай ла халған.
Алты айдағы палам төрізе,
Адазы Чибетей Ханны сүріс килize,

Адазы Чибетей Хан
Хорғыстыг чирге түс парир, — мыннанъ піліп
сүріссін.
Хулатайнынъ тоғыс айлыг палазын
Мында, сүре чидіп, иртсін».
Алтында — «Чибетей» — тіп пазыбыс тур.
Аны көріп, Хулатай тарыныбысхан:
— Алты айдағы пар ба, чоғыл ба нименъе
Төрір бе төрібес пе нимені
Пічккө пас турзынъ.
Чибетей Хан чоохтапча:
— Син чи тоғыс айдағы
Пар ба, чох па нименъе пас турзынъ,
Төрір бе, төрібес пе нименъе.
Чибетей Ханнанъ Хулатай, хырызып,
Сала сабыспин, сала тудыспин,
Аттарына алтанып,
Аннанъ андар хамчы салғаннар.
Күн чарығы ағылах тегченъ чирде
Чир пөзірі Хара сын турча,
Хадарған малнынъ, халых чоннынъ
Ізі, чолы Хара сынны ас парыбысхан.
Хара күренъ аттанъ Хара хула ат
Хара сынға сығып килгеннер.
Аархы сарин харап көрібісселер,
Хара талай суғ ахча.
Хара талай суғны хастада
Халых чон хара сүреліг,
Чуртирға чурт читпинчеткендег.
Хадарған даа мал пөгімі чох көп,
Оттирға от читпинчеткендег.
Че, анда хыйғы салғаннар
Чибетейненъ Хулатай.
Ат көдірбес алты алып
Хара сынға сыххан.
Хулатайнанъ Чибетей Хан,
Алты алыпнанъ анда тудызып,
Анда хабыс иткеннер.
Чибетей Ханнанъ Хулатай
Ол Хара Хан чирінде улуғ чаа пастапча.

Олар анда-чааласчатханда,
 Пора Нинчѣнинъ тоғыс айдағы палазы төріп парған.
 Ічезі Пора Нинчѣнинъ
 Көк пора адына алтанып,
 Адазы Хулатайны сүрізіп чөрібіскен.
 Көк пора ат чир ортызы, чир арғазы
 Хара сынға читіре ойлаан.
 Хара сыннынъ үстүнде Көк пора адын тохтада
 тартып,

Аархы сарин харап көр тур.
 Ах чазы, хуба сөл.
 Хара сыннынъ үстүнде чис обаа* турча,
 Чис обааға пічік пас салған,
 Аны танып, хығыр тур:
 — Алған кізім Пора Нинчѣ тоғыс айда ай ла халды,
 Тоғыс айдағы палам төрізе, адазы
 Хулатайны сүріс парза,
 Адазы Хулатай мыннанъ иртіп парған,
 Мыннанъ піліп, сүріссін. — «Хулатай» —
 Адазы пас салған.
 Чис обаанынъ пір сарин көр турза,
 Пічігөк пас салған, аны хығырып көр тур:
 — Алған кізім Алып-Хан хыс
 Алты айда ай ла халды,
 Алты айдағы палам төрізе,
 Адазы Чибетей Ханны сүріс париза,
 Мыннанъ піліп, сүріссін. — «Чибетей Хан» —
 Пічік пас салған.
 Пора Нинчѣнинъ палазы чоохтап турча:
 — Ічем Пора Нинчѣ чоохтачанъ
 Алығ Чибетей Хан тіп.
 Сыназа даа: алығ кізі пастыр.
 Алты айдағы палазы пар ба, чоғыл ба нямені пас
 салған.

Көк пора адына хамчы сапхан.
 Көк пора ат алыптарнынъ
 Ізі чолынанъ ойлап парчададыр.
 Ноо чирге, ноо суға сабыл парыбысхан.
 Күннинъ чарығы ағылах тегченъ чирге,
 Айнынъ чарығы тегбес-көрбес чирге,
 Алып кізі көріп киліп одырза,

Харык кізініңъ хучаагы читпес
 Туп ағас турча.
 Көк пора ат читіре ойлап килді,
 Аттынъ ахсын тохтада тартты.
 Туп ағасты көр турча,
 Алып кізі туп ағасха пічік пас салған.
 Таплада танып тур,
 Тадырада хығыр тур:
 — Алған кізім Пора Нинчѣ
 Тоғыс айда ай ла халды,
 Тоғыс айдағы палам төрізе,
 Адазы Хулатайны сүріс париза,
 Адазы Хулатай хорғыстығ чирге сабыл парир,
 Пу пічіктенъ піліп, сүріссін, —
 «Хулатай» — пас салған.
 Ол ағастынъ пір сарин көрібіссе,
 Алып кізі пічігөк пас салған.
 Таплада танып, тадырада хығыр тур.
 — Алған кізім Алып Хан хыс
 Алты айда ай ла халған,
 Алты айдағы палам төрізе,
 Адазы Чибетей Ханны сүріс париза,
 Адазы Чибетей Хан хорғыстығ чирге сабыл парир.
 Пу пічіктенъ піліп, сүріссін.
 Хулатайнынъ тоғыс айдағы палазын
 Сах мында сүре чидіп иртсін. —
 «Чибетей Хан» — пічік пас салған.
 Пора Нинчѣнинъ палазы, чоохтанып, сөгін тур:
 — Сынап таа, Чибетей Хан алығ кізі полар,
 Алты айдағы палазын миві
 Сүре читсін тіп пас салған.
 Иди чоохтан турғанда,
 Тигір паарында, улуг күгүрт чіли,
 Хайдағ нима күзүребіскен,
 Улуғ тербен чіли, ыылап-соолабысхан.
 Тигір паарын көрібіссе,
 Хыйбас ханаттығ Хан поэраха ат
 Төрт азағы сарбайызып, ыылап-соолап килір.
 Ханат пазынанъ хыбын тоолап, чалын часталып,
 Хан поэраха аттынъ үстүнде
 Арығ сіліг, наа өзип одырған
 Ир пала хыринанъ ирт чөрібіскен,
 Чоохтап парир:

— Туп агастынъ төзінде
Пабам пасханын көр-турзынъ ма?
Хан поэрах ат ыраххы чирде былап,
Ыраххы чирде соолап парыбысхан.
Пора Нинчи палазы чоохтан тур:
— Ічезінінъ ады аран-чула аттыгъ кізі
Иди былап ирт парир,
Ічем Пора Нинчининъ Көк пора ады
Тынъох таа хомай мал полтыр.
Ічезінінъ ады ханаттыгъ аттыглар
Иди соолап иртіп парир.
Ічем Пора Нинчининъ Көк пора ады
Күзі дее хомай мал полтыр,
Мині күлкее халдырды.
Мындаг атты мүнгенче,
Аттанъ чазар чөрербін .
Аттанъ түзе сегірген,
Хырлыг тас хапхан, Көк пора аттынъ пазына сапхан.
Көк пора аттынъ пазын тизе саабысхан.
Көк пора ат анда ол халған.
Алып кізі аттанъ чазар
Халых тастап, сегіріп, ойлап парыбысхан.
Ноо чирге сабылып одыр,
Онънап-сынап көр киліп одырза,
Чир пөзігі Хара сын турчадыр,
Хара сыннынъ үстүнде улуғ чаа полча.
Хара сыннынъ үстү харал пырланча,
Хан тигір паары хызара көйчедір.
Алып кізі Хара сынға читіре ойлаан.
Хара сыннынъ үстүне сығара ойлап,
Тура түзіп, көрібіссе:
Изебі чох улуғ тудыс пол тур,
Пөгімі чох улуғ чаа пол тур.
Хулатай адазы, Чибетей Хан
Алты алыпнанъ тудысча,
Анынъ озаринда уламох тынъ
Улуғ тудыс полча,
Алып кізі, адыр тохта, аны көр көрим, — тіпче.
Аны көрерге андар пастырып одырза,
Азыр ханаттыгъ Хан поэрах ат турча.
Адын чідірченъ Хан Тибет
Улуғ алыптанъ; тинъе түзізіп,
Тинъе тастасча.

Анынъ озаринда аннанъох
Улуғ күстіг алыптар күресче,
Адыр, тохта, аны көр:бөк көрим.
Аны көрерге килизе,
Хайбас ханаттыгъ Хан поэрах ат турча.
Чибетей Ханнынъ орылы,
Улуғ алыпнанъ, тинъе түзізіп,
Тинъе тастасча.
Анынъ озарийда аннанъох хорғыстыгъ
Улуғ тудыс полча:
Ах тубан, көк тубан ораалча,
Хатыг тастанъ чалын частап,
Таг талалчатхандаг,
Хая тас уналчатхандаг.
Пора Нинчи палазы анчазын көргенде,
Аны көрергөк, андар пас килір,
Көр киліп одырза,
Тоғыс хулас сунныг, алтын чилинниг
Алтын туйгахтыгъ Ах сабдар ат турча,
Арыг сіліг Алтын Арыг,
Чарых тас марха хуяхтыгъ,
Чирденъ хара сырайлыг,
Хазан түбі хамахтыгъ,
Хара чрче харахтыгъ,
Дайгахтыгъ, тыргахтыгъ тимір молат хуяхтыгъ
Алып кізіденъ, тинъе тастазып,
Тинъе түзіпче.
Пора Нинчи палазы чоохтан килір:
— Аа, — тидір, — ічем Пора Нинчи чоохтачатыгъ
Чабал Алтын Арыг син пол парды одырзынъ.
Сині мындаг чирде өдәрбеенде,
Хайда өдәрербін.
Чүгүре, паза пастыр киліп,
Алтын Арыга кистиненъ тахлап халған.
Алтын Арыг кистін хылчанънап көрібіссе:
Наа бзіп, одырған ир пала кистиненъ
Тудып, иреп-толған парир.
Алтын Арыг чоохтанча:
— Иркем-кинчем, изинъ иртпезін,
Тудар ниме пу чи ананъ,
Мыны туттах, иркем-кинчем.
Ағылынъ сининъ аспазын.
Хабар ниме мына, пу чи ананъ,

Мыны хаптах.
 Ир пала пір дее айлана чоғыл,
 Улам на тынъ иреп-толғап парир
 Алтын Арығ алданып сурын чөр:
 — Иркем-кинчем, чирнінъ үстүнде алтон хан.
 Алтон ханнынъ хызы пар,
 Таллаанынъ миң саға ал пирерчікпін,
 Мына мыны тут са.
 Чирнінъ үстүнде читон хан,
 Читон ханнынъ хызы пар.
 Читон ханнынъ хыстарынанъ,
 Сілиин таллап, ал пирерчікпін,
 Мыны хап са, тут! — алдан чөредір.
 Пора Нинчі палазы пір дее тохтабаан.
 Хатап хаап, хатап иреп-толғап чөредір.
 Алтын Арығ хыс ачырғаныбысхан.
 Алып кізіні, парчан күзін салып, көдірібіскен.
 Хан тигірзер көдір парып,
 Алты-читі айлан киліп,
 Алып кізіні тастаан.
 Хара чирге читкенде,
 Ас пилін азыра тепкен,
 Арға мойнын сыы тепкен.
 Алып кізі, ачин тартып хысхырып,
 Аар тартып, өстеп, өлібіскен.
 Алтын Арығ кистінде чөрген
 Пора Нинчі палазын мойнынанъ тудып алған.
 Хара сынны индіре ал чөрібіскен.
 Хара талай суғнынъ хазына читірген,
 Чалбах тасха ойда тастап,
 Ай чалбағы молатнанъ анда өдірібіскен.
 Өдірібізіп, ай чалбағы молатнанъ
 Прай сөбгін, идін унадыбысхан.
 Идін, сөбгін прай унадып,
 Хара талай суға кире тастаан.
 — Хара талайнынъ палыхтары,
 Прайзы чыылып, идінъ, сөбгінъ чіп,
 Хара талай түбінде
 Прай чирге тоолат парзын.
 Іченъ синінъ Пора Нинчі,
 Идінъ, сөбгінъ пір дее чирде таппинчатсын, —
 Алтын Арығ иди чоохтаныбызып, айланыбысхан.
 Хара сынға хатап сығып одыр.

Хара сынның үстүнде
Час чарылып, үлгер үзіл халган.
Алып кизі, ачийн тартып хысхырып,
Аар тартып, бөстөп, өлчөдир.
Алтын Арыг көр килир:
Хайзынынъ мөбрей полды полар.
Азыр ханаттыг
Хан поэраха аттыг Хан Тибет,
Алып кизини көдир килип, тастап,
Өдирібізип, айлан парып,
Хан поэраха адына алтанча.
Хан поэраха аттынъ ахсын чайхабын, ан,
Чалбах путха хамчы сапхан.
Хан поэраха ат сах аннанъ үкүс салган.
Хан поэраха аттынъ хузурыгы, ырах
Чирде чайылып, чит чөрібіскен.
Хара сынның үстүнде ікинчизин
Час чарылып, үлгер үзіл халган.
Алып кизі, ачийн тартынып, хысхырып,
Аар тартынып, бөстөп өлчөдир.
Алтын Арыг: — Хайзы парды,
Хайзы өлді, хайзынынъ
Мөбрей полды, — иди чоохтанып
Хара сынға сыгып одыр.
Чибетей ханнынъ огылы,
Алып кизини өдирібізип,
Алтын Арыгзар чүгүр килир:
Алтын Арыг чачам, — тип чоохтап килир.
Алтын Арыга читіре чүгүр килип,
Азагына түзібіскен.
Алтын Арыг өрін парган,
Наа өскен ир паланы, ікі холтыхтанъ хаап,
Чоғар үс хати көдиріп,
Ус хати охсан турадыр:
— Иркем-кинчем, чирининъ үстүнде
Алтон хан, алтон ханнынъ хызы пар,
Алтон ханнынъ хызынанъ
Инъ чахсызын саға ал пирербин:
Чирининъ үстүнде читон хан пар,
Читон ханнынъ хызы пар,
Читон ханнынъ хызынанъ
Инъ сілиин таллап ал пирербин.
Хара сынға, ир паланы чидіне,

Сыгып килген.
Хулатайнанъ Чибетей Хан
Алты алыптанъ амга теере тудыс чадырлар.
Алтын Арыгданъ Чибетей Ханнынъ огылы
Алты алыптанъ тудысханнар.
Алты алыпты, алты күнге читирбин өдіргениер.
Ол Хара ханнынъ чирінде паза
Удурлазар алып чох полған.
Чибетей Ханнынъ хадарған малы,
Халых чоны улуг чаа пасталарданъох,
Харасхы түнде, хазып, тизіп,
Чирлеріне чөріп парыбысхан.
Алтын Арыг Хара сыннынъ үстүнде
Анда хыйгы салған.
— Чобага төреен Алтын Арыг
Чоннынъ үчүн чобал чөрче.
Оо Хара Хан чирінде чобалчатхан
Чоннар, чобагданъ азырылып,
Амды чиринъерге-суунъарга айланынъар!
Инеге төреен Алтын Арыг
Илдінъ, чоннынъ үчүн инел чөрче.
Оо Хара Хан чирінде инелчеткен
Чон инег, чобагданъ азырылдар.
Чиринъер-суунъарга амды айланынъар!
Оо Хара Хан чирінде сүрігде килген
Мал, чон тынъ көп полтыр;
Тынъ сидік чуртапчатхан полтыр.
Ол чаага кірген алыптар көп полтыр.
Хайзы алыптарнынъ пір холын кис салған,
Сарсых холлыг полғлидыр,
Хайзы алыптарнынъ пір азағын кис салганнар,
Пір азахтыг полтырлар.
Аран-чула аттарынанъ азағынынъ
Сииріп кисклеп салған, ахсах полғлидыр.
Алтын Арыга өрініп, чоохтасхлапчададырлар.
Постарынынъ малларын чарып,
Постарынынъ чонпарын чарып,
Постарынынъ чирлеріне чөрглебіскениер.
Оо Хара Ханнынъ поэнынъ малы,
Поэнынъ чоны ла халған.
Алтын Арыг Чибетей Ханнанъ Хулатайга чоохтапча.
— Че, сірер, Оо Хара Ханнынъ азағына
Улуг тас палғап,

Хара талайнынъ түбіне түзірібізерер.
Че, малын, чонын сүрбесче поларзар.
Чон аразынанъ чахсы кізіденъ,
Хан орнына хан турғызып,
Пиг орнына пиг турғызарзар.
Алтын Арыг ир палаа чоохтапча:
— Че, піс, иркем-кинчем, чөрібізенъ.
Аттарына аяганып, анда чөрібіскениер.
Ікі аттынъ ахсын хости тартып,
Анда хамчы салганнар.
Ах сабдар аттанъ Хан поэрах ат ойлаанда,
Чиринъ үстү ыылап парчададыр,
Тигір паары соолап парчададыр,
Ікі аттынъ табанынанъ көдірілген
Хара чиринъ хара тобырагы.
Хан тигірінъ паарына,
Хара пулут чили көдіріл парып,
Паза хатап хара чирге-чабырылып, түс чөредір.
Ноо чирге, ноо суга сабыл парганнар.
Чир ортызы чирде ат аргазы сынға
Аран-чула аттар сыгара ойласхан.
Аттарын тохтада тартыбысханнар.
Алтын Арыг чоохтапча:
— Че, иркем-кинчем,
Аар адынъ адап пирим,
Хоор соланъ сөлеп пирим:
— Хара Күренъ аттыг Чибетей Хан адалыгзынъ,
Алып Хан хыс ічелігзінъ,
Ах сабдар аттыг Алтын Арыг чачалыг,
Іченъинъ хыйбас ханаттыг
Хан поэрах адын син мүнержинъ.
Хыйбас ханаттыг Хан поэрах аттыг,
Адынъ-соланъ Ханнынъ Хылыс ползын.
Аттанъ түзе сегірізіп турлар.
Ханныг Хылыс, Алтын Арыг
Чаказынынъ азагына түзіп,
Ахсына охсан турадыр.
Алтын Арыг чоохтапча:
— Че, син, Ханнынъ Хылыс,
Чирі-суунъа пар, Алып Хан хыс іченъе тоғазарзынъ.
Че, читсенъ, чирі-суунъада ұр чатпассынъ
Мыннанъ мындар, күн күнөрткі чирде
Чарых сын.

Чарых сынның аятында
Чарых талай суғ.
Чарых талай суғ хазында чуртапча
Чарых түктіг, Көк пора аттыг
Ай Чарых Хан.
Ай Чарых Ханның хызы.
Чарых Тана, читон ханның хызынанъ
Прайзынанъ артых,
Парчазынанъ сіліг,
Ах ағыллыг, ах сағыстыг,
Ай Чарых Хан поэзы даа чахсы кізі.
Ай Чарых хан чиріне парарзынъ,
Мин сині Ай Чарых Хан чирінде сағып аларбын.
Аттарына алтаныбысханнар.
Алтын Арыг чоохтапча:
— Че, Ханнар Хылыс, үр полбин чидерзіңъ.
Алнынанъ аспахтазып¹²,
Арт соонанъ анымчохтазып,
Алтын Арыг Ай Чарых Хан чирінзер чөрібискен,
Ханнар Хылыс поэзының чирінзер чөрібискен.

14.

Ол туста Чибетей Ханнанъ Хулатай
Оо Хара Хан чиріненъ айланып одырлар.
Хулатай чоохтап киліп одыр:
— Синің алты айдагы паланъ килгенде,
Минің тогыс айдагы палам
Хайди килбеді полар?
Килерге кирек полған.
Туп агастынъ хырина читкеннер,
Аттарын тохтада тартып, көрібисселер:
Көк пора ат мында ол парған чадыр.
Хулатай чоохтапча:
— Чир дее піліп одырғам, минің палам
Килбин полбас, килгенөк полар.
Алтын Арыгох Көк пора атты өдірді полбас паза.
Көк пора аттың хырина киліп, көрзелер,
Хамағын тастанъ тизе саап салған.
Хулатай чоохтапча:
— Мына көр, Чибетей Хан, Алтын Арыг сапхан.
Че, паламны Алтын Арыгох өдірді полар.

Алтын аялдар ікі алып
Чарых сууна чөрібискеннер.
Хара хула атнанъ Хара күренъ ат
Улуу маньзытта ойлазып одырлар.
Ырах даа полза,
Чирлеріне сугларына читкеннер.
Алтай сынға сығара ойлат киліп,
Көр турлар:
Хадарған малы, жалых чон чит килген,
Алтын чечпейнъ төзінде
Хыйбас ханаттыг Хан поэзрах ат турча.
Дал хағыртха иніп түскеннер,
Ах пайзанъ ибнің алнына чидіп,
Аттанъ түс турлар.
Ізік азлыбысхан,
Пора Нинчі сых килген,
Хулатайның хырина пас киліп, чоохтапча:
— Паарымнанъ сыххан паламны
Хайдар ит салдар, Хулатай?
Істімненъ сыххан иркемні
Одир салдар ба, Хулатай?
Хулатай оорлап салыбысхан:
— Көк пора аттың хамағын
Алтын Арыг, тизе саап, өдір салған,
Палабысты Алтын Арыгох өдірді полбас па за.
Пора Нинчі аны истіп,
Оорлап сыхтан турадыр:
— Паарымнанъ сыххан паламны
Хайда ла өдірді Алтын Арыг,
Олген анынъ сөбгін
Табарбын ма, таппасын ма?
Тырлада сілігінібізіп,
Ала чылап улыбызып,
Алтын чечпе төзіненъ
Хара чирге собысхан.
Хулатай, хара чирні хазып, тырбап,
Оорли-сыхти халған.
Алып Хан хыс Хулатайны көре пас киліп.
— Ээт, Хулатай, нимее піди оорлап,
Нимее піди сыхтап турзынъ?
— Алған кізім Пора Нинчім
Мыннанъ чирге кір парды, —
Ачырған тур.

Алып Хан хыс онънап-сынап көр турза,
«Хулатайнынъ сағызын
Пора Нинчи хацанох сайбап салган. —
Алып Хан хыс Хулатайнынъ чарнына
Ус хати саабысхан.
Хулатайнынъ ағыл сағызы
Орнына кир парған.
Хулатай анда чоохтап тур:
— Хара сағыстыг Пора Нинчее
Ниме идерге ачырған турбын?
Алып Хан хыс анда чоохтап пирген:
— Че, Хулатай, сининъ
Ағыл сағызынынъ
Пора Нинчи хацанох сайбаан.
Пора Нинчининъ ибінде
Стол кистінде
Аарда-сыйда одырғазынъ,
Пора Нинчи саға нанчых сыйлаан,
Сининъ сағызынъ сах андох
Пора Нинчее айлан парған.
Хулатай чоохтапча:
— Я, сын, андаг полған.
Хулатайнынъ сағызы чахсы пол парған.
Ах пайзанъ ибге киргеннер.
Хатап изеннес киліп,
Хатап минділес киліп,
Хулатай чоохчыл-суулас пол парған,
Чоохтабасча чооғы чоғыл,
Сөлебесче сөзі чоғыл.
Столға одырып, ас-тамах чееннер.
Тоозып-тохарааннарында,
Ханныг Хылыс чоохтапча:
— Алтын Арыг чачам Ай Чарых Хан
Чирине парарзыпъ, теен,
Ай Чарых Хан чирінде
Сағып аларбын тіп чоохтаан,
Сағыпчадыр полар, чөрерге тіп,
Парарга тіп сурынчадыр.
Алып Хан хыс ічезі чоохтапча:
— Че, чачанъ сөлеен полза, чөрібіс!
Хулатай сурыныбохча:
— Алып Хан хыс,
Чажсы хыс піледір ползанъ,

Мара чоохтап пир,
Мин дее чөрібөгізим.
Чабал Пора Нинчи чит килзе,
Пазох сағызым ардап парар.
Алып Хан хыс чоохтапча:
— Күннинъ сығызы чирде Күн Хан,
Күн Ханнынъ хызы Күн Арыг,
Ах ағыллыг, ах сағыстыг.
Че, пар, аны аларзынъ.
Ханныг Хылыс тимін сала тимненібіскен,
Тимниг хуяғын кизібіскен.
Сүмін сала сүмненіп,
Сүмниг хуяғын кизібіскен.
Ай пөрігін, саадах хурын,
Алты сари хурчанып,
Ыйған чайханыбысса,
Хараачылыг ах ибі халбастан турғандаг,
Тирмеліг ах ибі тітірес турғандаг,
Ағар чаага киченъ ай ұлгузі
Пөрігін кизібіскен.
Алнынанъ аспахтазып,
Арт соонанъ анымчохтазып,
Ах пайзанъ ибденъ сыгып килген.
Хулатай хада-пірге сыххан.
Аттарына алтанып,
Алтай сынны көре чөр парғаннар.
Алтай сыннынъ үстүнде,
Аттынъ ахсын тохтада тартып,
Ханныг Хылыс көлегейде чирнинъ үстүн
Тиксі ибіре көр турадыр.
Тигір төзіне читіре харап турадыр.
Харахтынъ оды читкен чир
Хайзы-хайзы чирде
Харайып-сиіліп көрінчедір.
Харах оды читпеен чир,
Ах тубап, көк тубан көрінчедір.
Ікі харахнанъ ниме көріп таппаан,
Ікі хулахнанъ нимс истіп полбаан.
Хулатай, күн сығызы чирні көре,
Хара хула адына хамчы саап,
Ойлат парыбысхан.
Ханныг Хылыс, күн күнөрткі чирні көре,
Хыйбас ханаттыг Хан поэраг ат

Хан тигір паарына ханат саап парыбысхан.

Хан тигірінің паарынанъ

Улуғ күгүрт чілі күзүреп одырадыр,

Улуғ тербен чілі соолап одырадыр,

Ханат пазынанъ хыбын тоолапчатхандағ,

Хурғун алтынанъ чалын ораап,

Түдүн тосхалапчатхандағ.

Хан поэраха аттынъ соонда,

Түдүн тосхалап, үс азырли

Күгүрт чолы тартыл парчададыр.

Ханнығ Хылыс хара чирнінъ үстүн

Харап килчедедір:

Хайзы-хайзы чирде үс азыр пастығ

Ханым тасхыл турча.

Үс азыр пастығ

Ханым тасхылнынъ озаринда,

Үс азыр пастығ

Хан талай суғ чалтырап ағыпча.

Ол чирге сабылып одыр Ханнығ Хылыс.

Хан талай суғны хастада

Халых албат чон чуртап парыбысхан.

Улуғ аалнынъ ортызында,

Ах пайзанъ ибнінъ алнында,

Алтын чечпее палғап салған

Азыр ханаттығ Хан поэраха ат турча.

Хыйбас ханаттығ Хан поэраха ат

Хан тигірінің паарынанъ

Ол чирге сабыл килген,

Улуғ аалны көре, ахсын тартыбысхан,

Хан поэраха ат тигір паарынанъ

Ыылап-соолап чөрібіскен.

Алтын чечпе төзінде

Төрт азағы сарбайып,

Ханат хурғун чіліне

Улуғ аалнынъ істінде

Тос иблер тоолас турадыр,

Хахпас иблер хазырылып турадыр,

Олған ухахтар оорлас турадыр,

Иней-хунайлар хысхырзып турадыр.

Хыйбас ханаттығ Хан поэраха адын

Азыр ханаттығ Хан поэраха атха

Хости палғап турғанда,

Ханнынъ-пигнінъ ізігі азылыбысхан.

Ханнығ Хылыс көрзе,

Хачан-да адын чідірченъ Хан Тибет

Ханнығ Хылыссар пас килир.

Ханнығ Хылыс изен-минді тирге айлан килгенде,

Хан Тибет пір табыс тапсабаан,

Пір чоох чоохтабаан,

Ханнығ Хылысты сапхан.

Ханнығ Хылыс, пір холынанъ

Чир таянып, сөбініп тур килген,

Ала-харах оды чайыл турадыр.

Хан Тибет, чоохтанып, ибінзер пас парир:

— Чир үстінде ханаттығ аттығ

Миннебін тіп сағын чөрзінъ ме,

Аран чула ат сығара ойлачанъ

Үс азыр пастығ Ханым тасхыл сын

Хараанъа көрінмеен ме?

Мині пір нимее илебин,

Пір нимее санабин,

Улуғ аалға-түс чөрзінъ.

Олеви-узахты хорғыт турзынъ,

Иней-хунайларны оорлат чөрзінъ.

Ханнығ Хылыс анда турыбысхан.

Хан Тибет ах пайзанъ ибіне кір парыбысхан.

Алтын саринда ах пайзанъ иб турча,

Анынъ ізігінөк азып,

Арығ сіліг хыс пала,

«Ханнығ Хылыс, пеер кил» — тіп,

Көөлче тапсапча.

Ханнығ Хылыс пас килип,

Ол ах пайзанъ ибге кір килген.

Алтон сүрмес арғазына чайылып,

Хыс кізі иліг сүрмес инъніне чайылып,

Изен минді тіп, Ханнығ Хылысха

Хол тутча.

Изен-минді ирткенде,

Арығ, сіліг хыс чоохтапча:

— Ээт, Ханнығ Хылыс,

Хайди полғанда Хан поэраха адынъ

Улуғ аалға түзірібіскезінъ?

Көрдінъ ме, улуғ аалнынъ істінде,

Хара сүрегіліг иб талал халды?

Хан Тибет адам ідөк тее

Тарынчатхан полған.

Ах ой аттыг Алтын Теек огылы,
Чоогын испин, парба теен чирге парыбысхан,
Сагам на син, тізенъ,
Аалда иб талаглабыстынъ.
Ханныг Хылыс чоохтапча:
— Ол чізе, пір дее ниме сағынмин,
Табырагына тартынып,
Аал ортызынзар тартыбысхам.
Арыг, сіліг хыс чоохтапча:
— Че, Ханныг Хылыс,
Паза соонда іди чөрбе.
Столын тартыбысхан, тамах тургызыбысхан,
Ханныг Хылысты одыртып,
Аарлап-сыйлапча.
Арыг, сіліг хыс чоохтапча:
— Ханныг Хылыс, син мині піледірінъ ме?
Мин Хан Тибет ханнынъ хызы
Хан Чачах полам.
Адам Хан Тибеттенъ синінъ аданъ
Чибетей Хан чағын туғаннар,
Тайылыг, чееніглер.
Че, Ханныг Хылыс,
Ай Чарых Хан чиріне парчадыр одырзынъ.
Ай Чарых Хан чирінде синінъ мөбрей полып,
Чарых Тананы алып, айланчатсанъ,
Кірбин иртле, кірерзінъ.
Тегбин ниме парыбыстынъ,
Теел иртерзінъ.
Ай Чарых Ханнынъ хызы Чарых Тананы
Угаа сіліг хыс тіп — чон чоохтазадыр.
Тегзенъ, андаг сіліг нимені көрердеечкіпін.
Ханныг Хылыс чоохтапча:
— Туған-чағын кізее тегбин, кірбин
Хайди иртченъмін, теербін.
Ханныг Хылыс тозып-тохарап тур парған,
Ай үлгүзі пөрігін кизіп,
Алнынанъ аспахтазып,
Арт соонанъ анымчохтазып,
Ах пайзанъ ибденъ сығып,
Хан поэрах адына алтанып, чөрібіскен.
Аархы сынға сыхханда,
Аттанъ түзіп, хыйбас ханадын
Холлаға хоза тартыбысхан,

Алтынбызып, Хан поэрах аттынъ
Ахынъ чайхабысхан.
Хан поэрах ат, хара чир пазып, ойлап парған,
Азыр ханаттыг Хан поэрах ат,
Хара чир пазып, ойлап одырза,
Азыр ханаттыг хус осхас,
Айлыг чирге сабылып одырадыр.
Ікі ханаттыг Хан поэрах ат,
Чир дее пазып, ойлап одырза,
Ікі ханаттыг хус осхас,
Чирденъ пасха чирге сабылып одырадыр.
Аран-чула Хан поэрах ат
Хартыга хус чіли хаалап одырадыр.
Хан поэрах аттынъ үстүнде
Ханныг Хылыс
Хан кирі хус чіли частап одырадыр.
Хайзы-хайзы чирде чарых сын көрінген.
Хан поэрах аттынъ ахсын чайхабысхан.
Хан поэрах ат хара чирде тігірті чох,
Хан тигірде сағбазы чох ойлап одыр.
Чабыс оттынъ пазын чабыра паспин,
Чалбая түзіп, ойлап одыр.
Узун оттынъ пазын ойби паспин,
Сүүліп, ойлап одыр.
Чилбігей хус чіли сиіліп, ойлап одыр.
Чаған нанъмыр чіли сүүліп, ойлап одыр.
Чарых сынға читіре сегір сығара ойлаан.
Харахча сығара ойлаанда
Хан поэрах ат тура түскен.
Харахча сығып, Ханныг Хылыс,
Харап, көр турадыр.
Көгісче сығып, көдріліп, көр турадыр:
Чарых талай суғ анда ахчадыр.
Сайы, хумы санала көрініп,
Арыг, чарых суғ,
Хадарған малы ах чазаа чайыл парған.
Прай малы арыг түктіг мал.
Халых албат чоны,
Прай чоны, аарлыг кип кисклеп,
Арыг, сіліг чон.
Улуғ аалнынъ ортызында,
Ханнынъ-пигнінъ ибінінъ алнында
Алтын чечпее ат сынъминчатхандаг,

Аттанъ артых ат чыыл парыбысхан.
Ах ибге алып сынъминчатханда,
Алыптанъ артых алып чыыл парған
Алтын чилиниг Ах сабдар ат анда чоғыл,
Ханныг Хылыстынъ погата хабырғазы потлас
турадыр.

Полған чүреегі ситлес турадыр:
Сахтирбын теен Алтын Арығ чаçam,
Хайди килбеді полар?
Сахтирбын теен Алтын Арығ чаçam
Хайди сахтабады полар?
Ханныг Хылыс Чарых сыннанъ
Иніп түскен.
Улуғ аалнынъ узынанъ кіріп аралап одырадыр,
Улуғ-туруғ кизілерге изен піріп иртіп одырадыр.
Улуғ-туруғ кизілер сууласчададыр:
— Пу чыылған атта, Хан поэраха ат осхас,
Чахсы ат пір дее килбеен,
Пу чыылған алыпта
Мындаг чахсы алып пір дее килбеен.
Ханнынъ-пигнинъ ибіне чидіп,
Аттанъ түзіп, адын палғап,
Ханнынъ-пигнинъ ибіне
Анда кіріп килген.
Ізіктенъ одырған улуғ алыптар
Төрге сығара одыр парыбысхан.
Алтын чағалыг кип кискен,
Алтын таях таянған
Ай Чарых Ханға изен-минді тіп,
Пис салаа тут турадыр.
Аннанъ айлан киліп, алыптарға,
Пазын икіп, изен тіп турадыр.
Столны хонънах¹⁹ сал пиргеннер,
Ханныг Хылыс одырыбысхан стол кистіне,
Сүмекчин хыстар ас-тамах турғызыбысхан.
Ханныг Хылыс астаан поэры ас чіп одыр,
Сухсаан поэры суғ ізіп одыр.
Тозып-тохарап одырғанда,
Ай Чарых Хан сурча:
— Хайдаг чирде чирліг полдынъ,
Ноо суғда суғлыг полдынъ,
Аданъ-іченъ кем пол парды,
Ады-соланъ ноо полды?

Ханныг Хылыс чоохтапча:
— Адам чирім сағынзам,
Ачырғастыг ырах чирде чат халған,
Ісем чирім сағынзам,
Изергестіг ырах чирде халды.
Алтай сыннынъ алты чирде,
Ах талай сугнынъ хазы чирде
Хара күренъ аттыг Чибетей Хан адалыгбын,
Алып Хан Хыс ічелігбін,
Алтын чилиниг, алтын туйғастыг,
Ах сабдар аттыг
Алтын Арығ чағалыгбын,
Хыйбае ханаттыг Хан поэраха аттыг
Ханныг Хылыс ады-солам.
Ай Чарых хан чоохтапча:
— Я, хулах хысха даа полза, исченъмин:
Алтын чилиниг Ах сабдар аттыг
Алтын Арығ хысты көрченъдеебін,
Ирте пара минде кіріп сыхчанъ,
Хонын таа, түнеп тее ирчченъок.
Олар іди чоохтас турғанда,
Чирнинъ үстү чайхал турғандаг,
Тигір паары соолап турғандаг,
Хайзы-хайзы чирде алып кизі
Ойлат килчеткендег.
Чарых сынға читіре ойлап килген осхас,
Хадарған мал оорлазып,
Халых чон хысхырызыпчадыр.
Чарых сыннанъ хайдаг соорыг ние,
Танънастыг ние азып одыр.
Алыптар, ізік пылаза, көрглеп тур.
Көргені ле, танънап, чапсыпчадыр.
Ханныг Хылыс, тур киліп,
Алып азыра көр тур:
Чарых сыннанъ ин түзіп одыр
Аттанъ чазаг алып кизі.
Сохпах хая чоонындаг осхас.
Кизек тигей улииндаг осхас.
Чирденъ харох сырайлыг алып,
Сырайыннынъ харазына
Алнындагы чир хыртызы харалып килче,
Алыптар, ізікті чабызып, одырғлабысханнар.
Ур-ас полғанда, ізік азылыбысхан.

Ізікке сынъмин, хырынчахха!⁴
Полыбызып, кір килген.
Сырайынынъ харазына
Ах пайзанъ ибнінъ істі харал пар турғанда.
Изен-минді тіп тапсабысхан,
Прайзы изен, прайзы минді тіп тапсапча.
Алыптар алтын сірееге хонънах
Сала пирген,
Алып кізі пас киліп,
Алтын сірееге одырыбысхан.
Алтон алып эге пазып полбаан
Алтын сіреені эге пазып одыр,
Азағын харыстыра тастап,
Алтын сіреені тіреп одыр.
Сүмекчиннер алтын столға
Ас-тамах турғызыбысхан,
Ас-тамах чіп одырадыр.
Улуғ сөбгін ахсынанъ түзірглеп одыр.
Кічіг сөбгін пурнунанъ түзірглеп одыр.
Ай Чарых Хан сурча:
— Хайдаг чирде чирлігінъ,
Ноо сурда сурлығынъ?
Аданъ-іченъ кем полды,
Ады-соланъ ноо полды?
Алып кізі чоохтапча:
— Мин өскен, төреен чирім
Чир чабызы чирде,
Чир пөзігі Хара сынныңъ үстүнде,
Алты азыр пастығ хара хая істінде
Позы төреен, позы пүткен
Ай Хара Тас мин полам.
Брах-чағын хайдар парачыхпын,
Алты азыр пастығ Ах хаянынъ істінде
Позы төреен, позы пүткен
Ах сабдар аттығ Алтын Арығ хыс
Минінъ алар кізім.
Аны тілеп, таппин парим.
Ханнығ Хылыс, аны истіп,
Одырған чирінде, одыр полбаан.
Ханнынъ ибінейнъ сығып килген:
— Экей, Алтын Арығ чачам,
Уғаа чабал алып аларға тіп тур.
Алтын Арығ чачам хайдаг ла

Чирде чирлігінъ, хайдаг ла
Чирде чирчедір?
Тасхар даа түр полбаан,
Чүрегі кодіріліп.
Ай Чарых Ханнынъ хазы
Чарых Тананынъ ибін көре,
Ізік азып кір килзе,
Алтон сүрмес арғазына чайылып,
Иліг сүрмес иңгінне чайылып,
Чарых Тана хыс ах пайзанъ
Ибінде. айланып-ибіріліп, чөр.
Ханнығ Хылыс, изеннезіп-минділезіп, одыр салған.
Чарых Тана алтын столына ас-тамах тимнебіскен.
Ханнығ Хылысты одыртып,
Аарлап-сыйлап одыр.
Ханнығ Хылыс ас-тамах чіп полбаан.
Аннанъ-мыннанъ ас алып чіп, турыбысхан,
Одыр полбаан, ізіктенъ төрге
Пастыр чөріп, чоохтап тур:
— Ханнынъ пазынынъ палазы, Чарых Тана,
Алтын чилініг, алтын туйғахтығ
Ах сабдар ат көрдінъ ме?
Ах сабдар аттығ Алтын Арығ хысты
Пірее чирде истінъ ме,
Пірее чирде көрдінъ ме?
Чарых Тана чоохтапча:
— Я, Алтын Арығ хыс
Ирте пара мийде хонып иртченъ,
Пістінъ чирге килбин,
Алты чылға чит парды,
Алты чылға читкенче, испедім, көрбедім.
Олар іди чоохтас турғанда,
Хайзы-хайзы чирде
Алтын чилініг Ах сабдар аттынъ
Тігірті тігіреп, сағбазы истілібіскен.
Браххы чирде Алтын Арығнынъ
Көбгі, ыры истілібіскен.
Брах тігіреен Ах сабдар ат
Чарын сабылып одыр,
Брах көглеен Алтын Арығ
Чағын көглеп, сарнап одыр.
Чарых сынныңъ үстүне
Ах сабдар ат сыгара ойлаан.

Аалны көре, ырлап-көглөп килче.
Ханның Хылыс, ізік азып, көрзе,
Алтын Арығ чачазынынъ изірігі улуғ.
Ах сабдар аттынъ ол-пу сарина
Сабылып, көглөп-сарнап килир.
Улуғ аалны аралы килген,
Ах пайзанъ ибнінъ алнына читкен,
Ах сабдар аттанъ түзіп,
Ах сабдар атты палғабин,
Ачых тиін арта тастап,
Брын ырлап, көгін көглөп,
Чарых Тананынъ ибінзер килир.
Чарых Тананынъ ибіне көгли-сарни кірген.
Ізіктенъ кірген Алтын Арығ
Төрге читіре көглөп парыбысхан,
Төрдөнъ айланып, Алтын Арығ
Ханның Хылысты анда көр салған.
— Изен ме, минді бе, иркем-кинчем,
Ханның Хылызым, — тіп көглебөк турадыр.
Чобаға төреен Алтын Арығ чачанъ
Чоннынъ үчүн чобал чөрчедедір.
Чобалчатхан чонны чобағданъ көп азырдым.
Инеге төреен Алтын Арығ чачанъ
Илнінъ үчүн көп инелді.
Ипелчеткен чонны амыр чуртха сығардым.
Алты ханнынъ чиріне читіре чөріп,
Алтын Арығ чачанъ
Арачон асты ізібіскен.
Ханның Хылыс иркем,
Чир тарынма, — тіп көглөп турадыр.
Ханның Хылыс
Алтын Арығ чачазын тызып турадыр:
— Алтын Арығ чача,
Тынъ ырлаба за, тынъ көглебе зе!
Чир чабызы чирденъ
Уғаа чабал алып сығып килген.
Алты азыр пастығ Хара хаянынъ істінде
Позы төреен Ай Хара тас,
Сині аларға тіп тур.
Истіп нима салбазын, чача кізі,
Тынъ ырлаба.
Алтын Арығ ырлап тур:
— Иркем-кинчем, Ханның Хылыс,

Нір дее нимеденъ хорыхпа.
Ай Хара Тасха мин парыбыссам,
Чистенъ долар Ай Хара тас.
Ханның Хылыс тохтат полбин тур:
— Алтын Арығ чача кізі, тынъ ырлаба,
Тынъ көглебе!
Ай Хара Тас ис салар,
Уғаа сырайы даа хара чирденъ харох.
Алтын Арығ, ырын ырлап,
Көгін көглөп, сых чөрібіскен.
Ай Чарых Ханнынъ ибін көре,
— Ілгер пастым тіп, төдір пазып,
Төдір пастым тіп, ілгер пазып,
Бірли-көгли читкен.
Ай Чарых Ханнынъ ізігін аза тастабызып,
Ізіктенъ кірген Алтын Арығ
Төрге читіре көглөп парыбысхан,
Төрдөнъ айланып, Алтын Арығ
Ай Хара Тасты анда көрген.
Ай Хара Тастынъ алнына пас килип,
Көглөп тур Алтын Арығ:
— Чирнінъ чабызы чирде,
Алты азыр пастығ Хара хаяда
Син төреезінъ, Ай Хара Тас.
Чир чабызы чирде
Син алып чуртир
Позынъа той хара айналар
Чох полған ма, Ай Хара Тас?
Алты азыр пастығ Ах хаянынъ істінде
Позы төреен Алтын Арығны
Аларға сых килгезінъ, Ай Хара Тас.
Ай Хара Тасты Алтын Арығ сапхан,
Час чарылып, үлгер үзіл халған,
Ай Хара Тас, чирге сарсых хольнаны
Таянып-чөленіп, тур парған
Алтын Арығны чаға пастанъ хапхан.
Чаға пастанъ хабызып, тартызыбысханнарында,
Күлер¹⁶ хазаннанъ араға нима төгіл халған.
Алтын стол ойда-төбін түс халған.
Анда чыылған алып
Ах пайзанъ ибденъ тооза сығара ойласхан,
Аттарына алтанып,
Хазып-тизіп чүгүр турадыр.

«Көргөн ниме, пуларны көрөң,
Искен ниме, пуларны иссін» — тін.
Алып күлүктөр өзен, чіленъненъ
Тизіп чөрібіскеннер,
Алтын Арыгданъ Ай Хара Тас
Тудыза-хабыза сыхханнар.
Чарых сыннынъ үстүне
Тудыза-хабыза сых килгеннер.
Анда хабызып, анда тартыс турлар.
Чага пастанъ хабыс полбин,
Чарым күнге чағын чөрдилер.
Идек пастанъ хабыс полбин,
Ікі күнге чағын чөрдилер.
Чарым күннинъ пазында,
Чага пастанъ хабызып,
Чазы чирге сабыл парып,
Тастас турлар.
Ікі күннинъ пазында,
Идек пастанъ хабызып,
Улуғ сыннынъ үстүнде тастас турлар.
Улуғ асхыр чіли сынъырзып чөрлер,
Улуғ пуға чіли бетес чөрлер.
Алты күннинъ пазында
Алтын Арыг, ырын тырлап,
Көгін көглебіскен:
— Аданъмынанъ, Ай Хара Тас,
Архы чирге мин сині ам түзірібізим.
Архы чирдегі нимені
Анда хаттанып алазынъ.
Одыра түзіп, Алтын Арыг
Ай Хара Тасты көдірібіскен.
Харғанаданъ хабындырбаан,
Хара сарыптанъ тындырбаан.
Хан тигір паарына көдір парыбысхан.
Алты айланып, читі ибіріліп, тастаан.
Хара чирге читкенде,
Ас пилін азыра тепкен
Арға-мойын сыы тепкен.
Ачиин тартып, хысхырып,
Арын тартып, бстеп,
Ай Хара Тас анда өліп,
Анда чадып халған.
Алтын Арыг аал хағыртха

Иһан түскен,
Ханныгъ Хылыс, Ай Чарых Хан удур киліп,
Изеннезип мийділөзип,
Ай Чарых Хан Ханныгъ Хылысха
Чарых Таназын анда пирбіскен.
Тоозылбастаг той полибысхан,
Толай чоны чыыл парған.
Алтын Арыг тойда, чыргалда,
Арага ізіп, хатап көглебіскен.
Тоғыс күннинъ пазында
Той тоозылып, толай чон тарап парған.
Тойда İскен Алтын Арыг
Тохтабин ісче.
Улуғ аалда Алтын Арыгны
Арғал чон ааллатчададыр.
Алтын Арыгнынъ ырын тынънирға,
Халых албат чоны
Улуғ аалнынъ істінде
Хараа-күнбөрте Алтын Арыгны хоон чөрлер.
Ханныгъ Хылыс чөрерге, нанарға
Алтын Арыг чачазын сағып полбинчадыр.
Пір күн, хараағы тун пол парғанда,
Ханныгъ Хылыстанъ Чарых Тана
Узирға чадыбысханнар.
Чарых Тана чоохтапча:
— Алған кізім, Ханныгъ Хылыс,
Улуғ алыптынъ арыг тыны,
Арыг чулазы пазында пола чоғыл ба?
Ханныгъ Хылыс, тарыныбызып, тура сегірген:
— Аданъмынанъ, Чарых Тана,
Улуғ алыптынъ арыг тынын,
Арыг чулазын хараағы тунде
Минненъ хайди сурдынъ?
Чарых Тана чоохтапча:
— Мин, пая күнбөрте чачанънынъ
Ырын тынънирға парғабын.
Угаа чаксы ырлап турған.
Чон, анынъ ырына сабылып, тынънап турған.
Ибге сынъмаан чон,
Иб айландыра турып, тынънап турған,
Пір хазан сыбачанъ иней,
Алнында турып, ырлап турған:
— Улуғ алыптынъ арыг тыны,

Арыҭ чулазы пазында пола чоґыл,
Тіп искебін,
Аданьмынань, Алтын Арыҭ,
Синінъ дее арыҭ тынынъ
Позынъда полбас.
Чачаньнынъ изірігі улуґ одырчатхан,
Танъ пілбес полған ма,
Пазын көдіріп, чоохтапчатхан:
— Я, кірім, синінъ чооґынъ сын,
Улуґ алыцтынъ арыҭ тыны,
Арыҭ чулазы пазында полар чоґыл.
Минінъ арыҭ тыным,
Арыҭ чулам позымда чоґыл.
Минінъ арыҭ тыныма
Пу чирде чидер ниме чоґыл.
Ханаттыґ хус
Ус пузурап чидер чирде,
Харсахтыґ анъ
Ус хати түлеп чидер чирде —
Чир пөзігі Ах сын.
Чир пөзігі Ах сыннынъ үстүнде
Алты азыр пастыґ алтын хая.
Алтын хаяда ікі пастыґ алтын түктіґ
Ат пазындаґ алтын көбк —
Минінъ арыҭ тыным,
Арыҭ чулам, — тіпчеткен.
Алтын Арыҭ, іди ырлап, ырын тоосханда,
Мин ибзер нандыра чүгүрібіскем.
Мин синненъ аны сурдым, тарыныбыстынъ ма?
Ханныґ Хылыс чоохтанған:
— Алтын Арыҭ чачам
Ноо нимее чоохтабысты,
Ноо нимее суулабысты?
Тимнене тартып алып, сыґара ойлаан.
Харааґы түнде аал аралы ойлап килір.
Улуґ ибнінъ істінде — Алтын Арыҭ
Чачазы анда көґлепче.
Чит килзе, ибге сынъмаан чон,
Ибні үс хурчи айландыра турыбысхан,
Алтын Арыґнынъ ырын тынънап турлар.
Ханныґ Хылыс, чонны хыя итклеп, кір килген.
Иб толдыра чон Алтын Арыґнынъ
Ырына сабыл парған.

Алтын Арыґнынъ ырына
Нымзаґ паарлыґ кізілер ылғасчададыр,
Хатыґ паарлыґ кізілер хатхырызыпчададыр.
Ханныґ Хылыс Алтын Арыґ, чачазын
Холданъ хаап, тартхан.
Алтын Арыґ Ханныґ Хылысты көр салған.
Пазын көдіріп, чоохтапчатхан:
— Иркем-кинчем, Ханныґ Хылыс,
Харааґы түнде хайдар чөрчезінъ?
Ханныґ Хылыс: — Чөр, чача кізі,
Ах ибге итсебіс, хайдаґ киреєм
— Анда чоохтим.
Алтын Арыґ чачазын ал чөрібіскей.
Арґал чон анда чада халған.
Ах пайзанъ ибіне читір килген,
Ибге кир киліп, стол кистіне одыртыбысхан.
Чарых Тананы холданъ хапхан,
Алтын Арыґнынъ алнында турґызыбысхан:
— Че, чоохтап пир ниме көргезінъ,
Ниме искезінъ.
Чарых Тана анда чоохтапча:
— Я, Ханныґ Хылыстынъ чачазы,
Кичеегі күнде мин
Синінъ ырынъ тынънирґа парґам.
Изіриинъ улуґ, пазынъ түзіп одырған,
Хазан сыбачанъ кірі иней,
Алнынъда турып, ырлап турған:
— Улуґ алыптынъ,
Арыҭ чулазы пазында полар чоґыл,
Синінъ дее арыҭ чуланъ,
Арыҭ тынынъ пазынъда полбазох.
Син, пазынъ көдіріп, чоохтапчатхазынъ,
— Я, кірім, синінъ чооґынъ сын.
Улуґ алыптынъ арыҭ тыны,
Арыҭ чулазы пазында пола чоґыл.
Минінъ дее арыҭ тыным,
Арыҭ чулам позымда чоґыл.
Минінъ арыҭ тыныма
Пу чирде чидер ниме чоґыл.
Ханаттыґ хус ус пузурап чидер чирде.
Харсахтыґ анъ ус хати түлеп чидер чирде
Чир пөзігі Ах сын.
Ах сыннынъ үстүнде

Алты азыр пастыг Алтын хая.
Алтын хаяда ікі пастыг, алтын түктіг,
Ат пазынча алтын көөк хус, —
Тіп чоохтапчатхазынъ.
Пілбес ізірік полгазынъ ма,
Пілнчек полгазынъ ма, пілбинчем.
Алтын Арыг хыс, тура сегіріп,
Паза хатап одыра түс тур:
— Пір дее ниме піле чоғылбын,
Хайдаг, ноо ниме чоохтабыстым!
Саргала танъ атып,
Сагыла күн сыхчадыр.
Алтын Арыг ізеебіненъ
Ырах көрченъ күн көстіг¹⁷
Сыгарып алған,
Анынанъ көріп, одырыбысхан.
Аалда пір ибниң тунүгіненъ,
Көк түдүн чіли, ізі, чолы
Сүліп тигірзер көдіріліп парыбысхан.
Ізін істеп, чолын чоллап, көр парчатса,
Алты күнниг чирге чит парыбысхан.
Ала чылан терзіненъ иткен
Алты ханаттыг, алты хыйлағлыг
Тынның кибіске одыр салған,
Пора Нинчі алты хыйлаан толғап парча.
Алтын Арыг ырах көрченъ
Күн көстігін ізеебіне суғыбысхан.
— Иркем-кинчем, Чарых Тана,
Пірее улуғ арах нимеліг
Араға пірібістек.
Ханныг Хылыс алдан тур:
— Чача кізі чөрібіс.
Чарых Тана ала сараа¹⁸ толдыра
Араға урып, алнына турғызыбысхан:
— Че піреені ізіп ал.
Алтын Арыг тооза ізібіскен,
Паза хатап ізірібіскен.
— Иркелерім, паза піреені пірібізінгьер.
Чобаға төреен Алтын Арыг ізібіскен:
— Паза сірерниң холынъарданъ
Арачон асты
Ізербін ме, іспеспін ме,
Ирік-чарых пірбеен,

Ізіннін турғызыбох піргеннер.
Алтын Арыг ікні ізібізіп,
Ырын ырабысхан,
Көгін көглебискен,
Тимін тимненібіскен,
Суумін сүмненібіскен.
Сыгарга айлан парып,
Паза хати айлан килді:
— Иркелерім, паза піреені
Пірібізінгьер, ізібөк алім,
Паза айлан киліп, арачон асты
Ізербін ме, іспеспін ме.
Узінүзін пірібігискеннер.
Алтын Арыгның ізірігі
Улуғ полыбысхан.
Ханныг Хылыс, холгыхтап,
Сыгар килген.
Ах сабдар ат алын туйғахнанъ
Чирің чара тырбап тур,
Алын санъмайны ача тастап, айлан тур.
Алтын Арыг Ах сабдар атха алтаныбысхан,
Ырлап-көглеп тур:
— Иркем-кинчем, Ханныг Хылыс,
Пір дее нимеденъ хорыхпа,
Алтын Арыг чачанъ айланар.
Ат үстүнень, иней киліп,
Ханныг Хылысты хаап,
Ус хати чоғар көдіріп,
Ус хати охсанып,
Ах сабдар адын айландыра тартыбысхан.
Аархы сынның орты олиина
Читіре ойлат парып,
Ах сабдар адын айландыра тартып,
Паза нандыра ойлат килген.
Ханныг Хылыстынъ алнында тура түзіп,
Алтын Арыг ырлап-көглеп турадыр.
Алтын Арыгның ырына
Улуғ аалда улуғ-турығлар
Тоозазы ылғас турадыр.
Ах сабдар ат кістеп турадыр.
Ах сабдар аттынъ кістееніне
Чазаа чайыл парған асхырлыг
Чылғылар өбріненъ кістес турадыр.

Ханның Хылысты холтыхтанъ хаап,
Ус хати чоғар көдіріп,
Ус хати охсанып,
Ах сабдар адын айландыра тартыбысхан.
Аархы сыннынъ үстүне сығара ойлат парып,
Айлан киліп, паза нандыра ойлат килір.
Ах сабдар ат Ханның Хылыстынъ
Алнында тура түскен,
Чир көріп, пырғыр турадыр.
Тигір көріп, кістеп турадыр.
Ах сабдар аттынъ кістееніне
Асхырлығ чылғылар,
Чабаға, хулун халбин,
Тоозазы кістес турадыр.
Інек, тох пуғалар, торбах, пызо халбин,
Тоозазы мустас турадыр.
Улуғ аалнынъ істінде
Алтын Арығнынъ ырына
Арғал чон, олған-узах оорлас турадыр.
— Иркем-кинчем, Ханның Хылыс,
Пір дее нимеденъ хорыхпа,
Айланар чи Алтын Арығ чачанъ,
Килер чи Алтын Арығ чачанъ.
Аданъ чиріне читсенъ,
Пөзік тағнынъ пазынанъ
Харап чөрезінъ.
Ханның Хылысты
Ус хати чоғар көдіріп,
Ус хати охсанып,
Ах сабдар адын айландыра тартыбысхан.

15.

Арғалығ сынны азыра ойлат парыбысхан.
Ах сабдар аттынъ тігірті
Хайзы-хайзы чирде тігіреп парчададыр,
Алтын Арығнынъ көгі ырах
Чирде истіл парчададыр.
Көк чазылығ чирде
Алтын Арығ көглеп парчатса,
Анынъ көглебіскен көгіне
Көйбел турған чирнінъ үстү,

Улуғ сынъ сабысхан чили
Ыйлаисоолап парчададыр.
Ноо чирге, ноо суға сабылған,
Алтын Арығнынъ изірігі иртізібіскен.
Ізеебіненъ күн көстіг суурып,
Алны хырий көр парча.
Ала чылан терізі, алты ханаттығ
Тыннынъ кибіс алны хыринда көрінминче.
Арт соон көр киліп одырза,
Алты күннің алнында полған
Алты ханаттығ тыннынъ кибіс
— Паза алты күннің сонъ чат халған.
— Пора Нинчи алты хыйлаан
Толған киліп одыр.
Алны хырин көр киліп Алтын Арығ,
Арам тайғалығ сын турчададыр.
Арам тайғалығ сыннынъ үстүнде
Ачылбастағ ах тубан, көк тубан көдіріліп тур.
Ах сабдар ат чидіп одыр,
Арғалығ сынға сығара ойлап киліп,
Алтын Арығ харап көр турыбысхан.
Аархы саринда хадарған маллығ
Чон чуртапчададыр.
Арғалығ сыннынъ үстүнде
Ікі алып тудысчадыр.
Көбее сағал көдіріл килген алып кізінінъ
Олер-парарына чидіп килген; инел чобалча.
Ах ой аттанъ Хара тораат турча.
Инел-чобал чөргені — ол чурттағы алып,
Иреп толғап чөргені —
Чаалап килген алып.
Алтын Арығ хайбаан,
Аал алныннанъ иртерге чөрібіскен.
Аал тузына читкенде,
Ханнынъ-пигнннъ ибіненъ
Абахай кізі сығып килген,
Арығ сіліг хыс сығып килген.
Алтын Арығны көріп,
Оорлап, чобал чөрчедір.
— Алтанып мүн салғап
Ах сабдар ат
Аттанъ артых
Ат парчадыр.